

ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ УКРАЇНИ

© Гарасим П. М., Клим Н. М., 2017

У статті викладено наукові підходи щодо оцінки ефективності використання природних ресурсів, розглянуто основні методи проведення фінансового аналізу використання природних ресурсів та діяльності підприємств природно-заповідного фонду. На прикладі НПП «Синевир» досліджено можливості інформаційного забезпечення для формування релевантної інформації, що оснований на результатах фінансового аналізу діяльності НПП для прийняття управлінських рішень у сфері природокористування. Автори приділяють увагу управлінським функціям оцінки наявності і використання бюджетних коштів та коштів спеціального фонду. Обґрунтовано необхідність використання структурно-динамічного та параметричного аналізу діяльності НПП. Розглянуто систему оцінних показників продукту і послуг для аналізу якості (результативності) використання бюджету згідно з функціональним зонуванням НПП.

Ключові слова: природні ресурси, національні природні парки, фінансовий аналіз, бюджетування, загальний фонд, спеціальний фонд, природокористування.

P. M. Harasym, N. M. Klym
National Forestry University of Ukraine

ASSESSMENT OF THE USE OF NATURAL RESOURCES AND ANALYSIS OF UKRAINE NATIONAL NATURE PARK

© Harasym P. M., Klym N. M., 2017

In the scientific article examines scientific approaches to assess the effectiveness of natural resources, the basic methods of financial analysis of natural resources and enterprises of natural reserve fund. On the example of National Park «Synevyr» study the possibility of providing information for the formation of relevant information, based on the results of the financial analysis of the NNP (national nature parks) and can be used for decision making in environmental management. The authors examined the dependence of natural resources from the distribution of natural reserve fund groups habitats. Attention is paid to management functions assess the presence and use of budget funds and own revenues at the expense of special fund. The necessity of the use of structural and dynamic parametric analysis of the NNP. Attention is drawn to the need for evaluation of performance indicators of fiscal institutions and the analysis of the production program, the structure of income performance of the National Park "Synevyr" under the general and special funds.

The authors noted that the system of performance indicators budgeting institutions not allow to predict the final result that society receives as a result of the budget, but the basis for planning future actions not only to improve the financial condition, but also of nature in general.

The article draws attention to the use of performance indicators of product and services, and quality (effectiveness) budget execution by functional zoning (a protected zone, the zone of regulated recreation, the zone of stationary recreation, economic zone) for a more complete description of the quality and effectiveness of services provided with the use of natural resources NNP. The authors believe that the use of methods of financial analysis, taking into

account these indicators will perform environmental, social and economic objectives of environmental protection and ensure optimal cost structure and revenue within the special fund protected areas Ukraine.

Key words: natural resources, national parks, financial analysis, budgeting, general fund, special fund of nature.

Постановка проблеми. Національні природні парки (далі НПП) України зазнають кризового стану в умовах дефіциту фінансових ресурсів і недосконалості існуючого механізму їх бюджетування. Удосконалення системи природокористування через ефективне відтворення, охорону та відновлення природних ресурсів потребує адекватної економічної оцінки їх використання і результатів діяльності НПП. Інформаційною базою для аналізу є дані звітності бюджетних установ а також відомчої звітності НПП.

За рейтинговою оцінкою стану навколишнього природного середовища регіонів України, здійсненою фахівцями Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, прогнозовано високі місця зайняли області західного регіону: Івано-Франківська, Закарпатська, Чернігівська, Волинська, які мають значні площі під об'єктами природно-заповідного фонду, а також Хмельницька область [4., с. 144–145].

Перебування окремих територій в особливому природоохоронному статусі забезпечує їм кращі умови для збереженості екосистем регіону. За останні роки частка територій, що перебувають під особливим захистом, у регіонах суттєво різниться, але загалом має тенденцію до збільшення. В Україні діє 48 національних природних парків та 309 заказників, що займає 85,5 % площі усього природно-заповідного фонду України [1]. Рекреаційний потенціал НПП має сприяти не лише розвитку природно-заповідного фонду, а й відповідати потребам соціуму у задоволенні його соціально-економічних потреб на засадах сталого природокористування. Будь-яким управлінським рішенням передуватиме наявність релевантної інформації, що ґрунтується на результатах фінансового аналізу діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні методи проведення аналізу діяльності бюджетних установ розглянуті у працях таких науковців, як Т. Білуха, І. Ткаченко, Л. Желюх, Ю. Іванченко та ін. Цікаві розробки щодо оцінки рекреаційного потенціалу і рекреаційних навантажень Л. Бабюк, Л. Мухіної, Е. Ребшанса, Ю. Туниці, І. Синякевича, але вони стосуються, у більшій мірі, оцінки самих природних ресурсів. Разом з тим, аналітична оцінка діяльності природних парків потребує вивчення методичних засад фінансового аналізу саме використання природних ресурсів і діяльності бюджетних установ та інформаційних потреб для його проведення.

Мета статті – вивчити інформаційне забезпечення та обґрунтувати використання основних методів фінансового аналізу діяльності НПП (на прикладі НПП «Синевир») для прийняття управлінських рішень у сфері природокористування.

Відомі дві основні концепції оцінки ефективності використання природних ресурсів: затратна, основою якої є витрати на освоєння природних ресурсів, і рентна, що ґрунтується на обчисленні народногосподарського ефекту використання ресурсів у вигляді диференціальної ренти [2]. В оцінці вартості використання природного об'єкта застосовують категорії [4]: пряма вартість використання – безпосередні прибутки, одержувані при експлуатації природного об'єкта або споживання природного ресурсу; непряма вартість використання – прибутки від використання природного об'єкта, що виникають у глобальному масштабі; вартість відкладеної альтернативи – вартість консервації природного ресурсу для майбутнього використання, яка оцінюється як сума прямої і непрямой вартості використання.

Національні природні парки належать до бюджетних неприбуткових науково-дослідних установ, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, який поділяється на загальний і спеціальний фонди. Спеціальний фонд поповнюється за рахунок власної діяльності парків, а спеціальні кошти, отримані від надання платних послуг, зараховуються до складу кошторису на

спеціальний рахунок для утримання парку і використовуються на фінансування видатків кошторису. Вважаємо, що система показників результативності бюджетування установи не завжди дає змогу прогнозувати кінцевий результат, який суспільство отримує внаслідок виконання кошторису, але є основою для планування майбутніх дій не лише для покращення фінансового стану, а й природокористування загалом.

Національні природні парки – це природоохоронні, рекреаційні та науково-дослідні установи, які створені для збереження і відтворення природних комплексів і мають особливу цінність для відпочинку людей. Найбільше природних парків у Карпатах і зонах мішаних та широколистяних лісів [2]. У Закарпатській області створений Національний природний парк «Синевир», загальною площею 40400 га.

Використання природних ресурсів великою мірою залежить від розподілу природно-заповідної території за групами природних середовищ.

Таблиця 1

**Розподіл природно-заповідної території за групами природних середовищ
(на прикладі НПП «Синевир»)**

Назва	Площа, га	
	в рік утворення	у поточному р.
Широколистяні ліси	–	–
Мішані ліси	7538,9	10948
Хвойні ліси	16647,7	17581
Незімкнуті лісові культури	462,1	1218
Лісові розсадники	4,1	2
Рідколісся	0,8	3
Згарища, загиблі насадження	-	43
Зруби	160,9	268
Галявини, пустирі	164,9	377
Лісові шляхи, просіки, протипожежні розриви	110,1	134
Орні землі (рілля)	0,9	2,7
Сіножаті	189,1	210
Пасовища	442,7	1033
Внутрішні водні об'єкти (водойми)	194,5	215
Верхові, переходові, низинні болота	22,0	36
Інші землі (населені пункти, садиби, споруди, тераси та ін. нелісові землі)	125,0	222,9
Землі інших користувачів	13197,3	8402
Загальна площа природних середовищ	40400	40696

НПП вимушені приділяти належну увагу управлінським функціям оцінки наявності і використання бюджетних коштів та генерованих власних надходжень за рахунок коштів спеціального фонду. Інформаційною базою для отримання об'єктивної інформації зовнішнім і внутрішнім користувача є дані фінансової звітності бюджетної установи, які використовуються для проведення фінансового аналізу господарської діяльності та її результатів. При цьому наголошують на виконанні виробничої програми підприємства. Динаміку обсягів виробництва і реалізації продукції НПП «Синевир» наведено у табл. 2.

Фінансовий аналіз діяльності НПП може здійснюватися в абсолютних, відносних (процентах, коефіцієнтах, індексах) та середніх величинах. Серед способів проведення найчастіше використовують: порівняння – коли кожен показник порівнюється з відомим показником (фактичним, нормативним, плановим тощо); групування – виділення однорідних показників за істотними ознаками; ряди динаміки – розрахунок показників, які характеризують зміну величин у часі; аналітичні таблиці – складання інформаційних таблиць для унаочнення розрахунків; графічний спосіб – ілюстрація тенденцій та зв'язків економічних показників.

Динаміка виконання виробничої програми НПП «Синеvir»

Показники	Роки			Абсолютне відхилення		Коефіцієнт зростання	
	2013	2014	2015	2014–2013	2015–2014	2014/2013	2015/2014
1	2	3	4	5	6	7	8
Заготовлено деревини, м ³	39860	27473	30584	-12387	3111	0,689	1,113
Вивезення деревини на цех переробки, м ³	5263	2948	4294	-2315	1346	0,560	1,457
Реалізовано деревини, м ³	38098	25662	29874	-12436	4212	0,674	1,164
Заготовлено та реалізовано ялинок, шт	1089	1205	1092	116	-113	1,107	0,906
Виготовлено пиломатеріалів, тис. грн	18,889	31,165	33,92	12,276	2,755	1,650	1,088
Платні послуги, тис. грн	39,301	33,897	29,82	-5,404	-4,077	0,862	0,880
Рекреаційні послуги, тис. грн	134,87	156,42	153,74	21,55	-2,68	1,160	0,983
Оренда приміщень, тис. грн	25,04	33,09	25,97	8,05	-7,12	1,321	0,785
Інші надходження, тис. грн	–	32,047	–	32,047	-32,047	–	–

У міжнародній практиці аналізу діяльності суб'єктів господарювання перевагу надають структурно-динамічному та параметричному аналізу. Структурно-динамічний метод можна застосовувати у вивченні зміни структури окремих показників (елементів, статей) затрат та окремих показників продукту НПП. Параметричний аналіз може використовуватись в аналізі показників якості та ефективності виконання бюджету НПП. Він здійснюється через розрахунки найінформативніших співвідношень показників.

Під час аналізу результативності виконання кошторису бюджетної установи варто здійснити такі кроки: вибрати напрямки проведення аналізу; провести структурно-логічний та параметричний аналіз результативних показників; узагальнити отримані результати; виявити взаємопов'язані тенденції; обґрунтувати альтернативні варіанти поліпшення результативних показників (у розрізі етапів виконання бюджету).

НПП та заказники володіють високим рівнем диверсифікації діяльності, значною кількістю виділених функціональних сфер, тому найефективнішим методом дослідження є метод структурно-динамічного та параметричного фінансового аналізу. Для цього систему оцінних показників доцільно сформувати за групами затрат, продукту, ефективності та якості. Показники затрат визначають структуру ресурсів (матеріальних та трудових), необхідних для виконання бюджету. Абсолютними показниками затрат є отримані асигнування за загальним фондом, поточні фактичні та касові видатки бюджетної установи. Відносними показниками є: показники оплати праці; видатки на оплату комунальних послуг; видатки на придбання предметів постачання і матеріалів на одиницю поточних видатків (табл. 3) [3; 6].

У формуванні системи показників для аналізу використання природних ресурсів НПП України необхідно враховувати особливості звітності бюджетних установ. Зокрема, у більшості форм фінансової звітності бюджетних установ визнаються тільки касові видатки, проте необхідно проводити аналіз за фактичними видатками. Особливу увагу слід звернути на формування доходів за двома фондами: загальним і спеціальним [6].

Для оцінки виконання кошторисів бюджетних установ часто використовують дані зовнішнього аналізу. Водночас саме внутрішній аналіз виконання основних показників діяльності в аналізованому періоді визначає ефективність оперативних рішень керівництва ППП за виявленими відхиленнями від затверджених статей кошторису, своєчасне залучення внутрішніх резервів. Характеристика видів фінансового аналізу бюджетних установ подана у табл. 4.

Типові показники результативності фінансування бюджетної установи

Показники затрат	Показники продукту	Показники ефективності	Показники якості
1. Показники оплати праці	Кількість наданих послуг	Фактичні поточні видатки загального фонду	Основні досягнення для суспільства
1.1. середня заробітна плата за звітний період			
1.2. частка видатків на заробітну плату у видатках (фактичних і касових)			
2. Видатки на оплату комунальних послуг	Кількість споживачів державних послуг	Загальна сума видатків із загального фонду	Якість надання бюджетних послуг
2.1. вартість комунальних послуг на 1-цю загальної площі установи			
2.2. частка фактичних видатків на оплату комунальних послуг та енергоносії			
3. Видатки на придбання предметів постачання і матеріалів на 1-цю поточних видатків			

Таблиця 4

Характеристика видів фінансового аналізу бюджетної установи [3]

Критерій порівняння	Фінансовий аналіз	
	Зовнішній	Внутрішній
Мета аналізу	Оцінка основних показників господарської діяльності установи за даними публічної звітності	Забезпечення дотримання кошторису діяльності для раціонального використання отриманого фінансування
Інформаційна база аналізу	Показники форм публічної звітності	Показники форм публічної звітності, показники внутрішніх форм звітності, встановлені керівництвом бюджетної установи
Користувачі інформації	Державні органи контролю та управління	Керівництво, працівники бюджетної установи
Періодичність аналізу	На момент оприлюднення звітності	За ініціативою керівництва (в міру потреби)

Система оцінки показників результативності стає основою для планування майбутніх дій. При цьому, основними прийомами економічного аналізу є: горизонтальний та вертикальний аналіз, трендовий аналіз, порівняльний аналіз, факторний аналіз, маржинальний аналіз, аналіз відносних показників [5].

Звітність НПП «Синевир» форма № 9-д, № 9-м забезпечує інформацію про структуру доходів загального і спеціального фонду підприємства. Аналіз результатів діяльності підприємства подамо у табл. 4, дані якої свідчать про те, що в аналізованому періоді фінансовий результат НПП «Синевир» за загальним фондом становив у 2015 році 2369,8 тис. грн (дефіцит), при тому, що у 2014 та 2013 роках сума профіциту становила 281,3 тис. грн та 175,1 тис. грн відповідно. За спеціальним фондом у аналізованому періоді спостерігається наявність дефіциту.

Для національних парків та заказників властива певна сукупність «продуктів» та «послуг», за споживанням яких встановлюють певні ціни. Виявлені закономірності динаміки основних показників та показників виконання кошторису витрат і доходів не дають повної характеристики якості і результативності наданих послуг у використанні природних ресурсів НПП.

Використання системи оцінних показників продукту і послуг та якості (результативності) виконання бюджету допоможе виявити, наскільки якісно НПП використовує природні ресурси у формуванні доходів і витрат зі спеціального фонду. Вважаємо доречним підхід авторів щодо застосування альтернативних варіантів показників продукту та якості виконання бюджетної програми НПП згідно з функціональним зонуванням (табл. 6).

Аналіз результатів діяльності НПП «Синевир» за 2013–2015 роки, тис. грн

Показники	Роки			Абсолютне відхилення		Коефіцієнт зростання	
	2013	2014	2015	2014–2013	2015–2014	2014/2013	2015/2014
Загальний фонд							
Отримані доходи	10776,2	10792,0	10735,5	5,8	–56,5	1,0	0,99
Видатки на надання кредитів	10611,1	10510,7	13105,3	–100,4	2594,6	0,99	1,24
Зокрема поточні	10611,1	10510,7	13105,3	–100,4	2594,6	0,99	1,24
Фінансовий результат за загальним фондом (профіцит «+», дефіцит «-»)	175,1	281,3	–2369,8	106,2	–2651,1	1,6	X
Спеціальний фонд							
Отримані доходи	7368,6	6482,0	4395,8	–886,6	–2086,2	0,88	0,67
Плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством	4753,8	4318,5	4113,6	–435,3	–204,9	0,90	0,95
Зокрема: – плата за послуги, що надаються згідно з основною діяльністю	380,6	354,3	330,5	–26,3	–23,8	0,93	0,93
– надходження від додаткової (господарської) діяльності	4360,3	3953,6	3767,5	–406,7	–186,1	0,9	0,95
– плата за оренду майна	12,9	10,6	15,6	–2,3	5,0	0,82	1,47
Інші джерела власних надходжень	–	–	–	–	–	–	–
Інші надходження спеціального фонду	2614,8	2163,5	582,2	–451,3	–1581,3	0,83	0,27
Видатки на надання кредитів, серед них:	7514,5	7641,9	5265,0	127,4	–2376,9	0,1	0,69
– поточні	4533,9	4561,1	4010,1	27,2	–551	1,0	0,88
– капітальні	2980,6	3080,8	1254,9	100,2	–1825,9	1,03	0,41
Фінансовий результат за спеціальним фондом (профіцит «+», дефіцит «-»)	–145,9	–1159,9	–869,2	–1305,8	+290,7	x	x

Таблиця 6

Альтернативні варіанти показників продукту та якості виконання бюджетної програми НПП згідно функціонального зонування

Функціональна зона	Показники продукту і послуг	Показники якості
1	2	3
Заповідна зона	1. Вартість робіт з охорони, збереження, відтворення комплексів та об'єктів НПП	1. Обсяг зібраних колекційних матеріалів для наукових досліджень, робіт, екологічної освіти, виховної роботи
	2. Витрати на проведення наукових досліджень	2. Обсяг виконаних відновлювальних робіт щодо запобігання антропогенного впливу
	3. Витрати на підтримку балансу геосистеми	3. Кількість збережених унікальних екосистем
Зона регульованої рекреації	1. Кількість відвідувачів та відпочивальників за рік	1. Обсяг проведених санітарних рубок і заходів згідно з проектом організації території парку
	2. Кількість оздоровленого населення	2. Обсяг. Склад, вартість зібраних грибів, ягід, плодів, дикорослих плодових рослин
	3. Витрати на обладнання туристських та еколого-пізнавальних стежок	3. Кількість проведених короткострокових екскурсій за рік
	4. Вартість і кількість проведених короткотривалих туристичних екскурсій	4. Обсяг відновлених диких тварин з подальшим відстрілом у межах норми
	5. Співвідношення наявної чисельності деяких тварин до оптимальної	5. Кількість маркованих тематичних пішохідних трас
	6. Вартість проведення спортивного полювання	

1	2	3
Зона стаціонарної рекреації	1. Кількість розміщених готелів, мотелів та кемпінгів	1. Кількість елементарних туристичних споруд 2. Кількість маркірованих немоторизованих рекреаційних трас 3. Витрати на підтримання природного стану довкілля
	2. Кількість рекреаційних споруд	4. Витрати на охорону тварин з великим ареалом 5. Витрати на огороження, створення каналів, ровів, каналів
Господарська зона	1. Кількість розміщених населених пунктів	1. Сума витрат на збереження природно-заповідного фонду, зокрема за елементами
	2. Кількість розміщених об'єктів комунального призначення	2. Обсяг заготовленої і реалізованої лісопродукції від рубок, пов'язаних з веденням лісгосподарської діяльності, інших рубок, ліквідація захаращеності
	3. Обсяг заготовленої і переробленої деревини та інших природних ресурсів	3. Витрати загального фонду бюджетної установи
	4. Відстріл, відловлення, переселення тварин з метою регулювання чисельності	4. Обсяг риболовлі, понад ліміт зібраних побічних лісових продуктів

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання методів фінансового аналізу з врахуванням якості та самої вартості «продуктів» і «послуг» НПП дадуть змогу виконати екологічні, соціальні та економічні цілі природоохоронної діяльності та забезпечать оптимальну структуру витрат і надходжень у межах спеціального фонду об'єктів ПЗФ України.

Перспективою подальших досліджень можуть бути вивчення проблем удосконалення інформаційного забезпечення та застосування аналітичних процедур щодо еколого-економічної оцінки природних ресурсів НПП та ефективності їх використання

1. Аналіз стану природно-заповідного фонду України: Інформаційно-аналітичні матеріали та пропозиції міністерства екології та природних ресурсів України до рекомендації слухань комітету ВРУ з питань екологічної політики природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pryroda.in.ua/lystopad/files/2015/02/analizpzf022015.pdf>. 2. Використання й охорона природних умов і ресурсів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=2789>. 3. Левицька С. О. Облік та аналіз діяльності бюджетних установ: монографія. – Рівне: УДУВГП, 2004. – 233 с. 4. Оцінка природних ресурсів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0>. 5. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. – Львів, 2016. – 239 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). 6. Яришко О. В., Ткаченко Є. Ю. Фінансовий аналіз діяльності бюджетної організації: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Natural/Vznu/eco/2008_1/2008-26-06/yarishko.pdf.